

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2023.32.045>
УДК 339.9-332.1

Ярослава Верменич

д-р. іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України
зав. від. історичної регіоналістики

Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: verrosla@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4445-9492>

Researcher ID Web of Science: AAG-7193-2020

Scopus ID: 54881278600

РЕГІОНАЛЬНИЙ ФАКТОР У ФОРМУВАННІ ГЛОБАЛЬНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА: КОНЦЕПТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Своєчасне виявлення наявних та попередження можливих загроз національній безпеці, посилення захисту національних інтересів в умовах сучасної безпекової ситуації та прогнозування тенденцій розвитку безпекового середовища мають завжди перебувати серед стратегічних пріоритетів державної політики. Мінливість та непередбачуваність безпекового простору внаслідок російсько-української війни активізують пошуки нових стратегій глобальної, регіональної та національної безпеки в умовах мілітарних викликів. Актуальність дослідження полягає в осмисленні контрверсійної дихотомії глобалізації і регіоналізації як векторів розвитку міжнародних відносин та геополітичних трансформацій. Метою статті є акцентування уваги на потенціалі їх взаємопов'язаності й взаємозалежності, рівнозначності взаємовпливів як глобалізаційних процесів на структуру регіоналізації, так і регіональних факторів на сучасну глобальну динаміку.

Доведено, що регіоналізація виступає як концептуальна модель структурування суспільства на основі внутрішнього плюралізму його територіальних одиниць, що поєднує як прагнення протистояння уніфікації і надмірній централізації, так і пошук нових, ефективніших форм регіонального управління. Визначено, що регіоналізм у сучасних наукових дискурсах постає як об'єктивна тенденція суспільного розвитку й теоретико-методологічний ключ до її простеження й репрезентації. Системний аналіз процесів регіоналізації глобального простору на основі інноваційних методологічних підходів соціогуманітаристики

дасть змогу прояснити справжній смисл світових трансформаційних процесів, репрезентувати нові гіпотези розвитку глобально-регіональних суспільних систем, генерувати оптимальні напрями та стратегії безпекової політики задля гарантії регіональної безпеки в європейському просторі.

Ключові слова: регіон, регіоналізм, національна безпека, безпекове середовище, геополітичні трансформації.

Yaroslava Vermenych

Doctor of History, Professor, Corresponding Member
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Head of the Department of Historical Regional Studies
Institute of History of Ukraine
the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskiy Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: verrosla@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4445-9492>
Researcher ID Web of Science: AAG-7193-2020
Scopus ID: 54881278600

REGIONAL FACTOR IN SHAPING THE GLOBAL SECURITY ENVIRONMENT: CONCEPTS AND TRENDS

Timely detection of existing and prevention of possible threats to national security, strengthening the protection of national interests in the conditions of the current security situation, and forecasting trends in the development of the security environment should always be among the strategic priorities of state policy. The volatility and unpredictability of the security space as a result of the Russian-Ukrainian war intensify the search for new strategies for global, regional and national security in the face of military challenges. The relevance of the study lies in the understanding of the controversial dichotomy of globalization and regionalization as vectors of the development of international relations and geopolitical transformations. The purpose of the article is to emphasize the potential of their interconnection and interdependence, the equivalence of mutual influences of both globalization processes on the structure of regionalization and regional factors on modern global dynamics.

It is proven that regionalization acts as a conceptual model of structuring society based on the internal pluralism of its territorial units, which combines both the tendencies of opposition to unification and excessive centralization, and the search for new, more effective forms of regional management. It was

determined that regionalism appears in modern scientific discourses as an objective trend of social development and a theoretical and methodological key to its tracing and representation. A systematic analysis of the processes of regionalization of the global space based on innovative methodological approaches of socio-humanitarian studies will make it possible to clarify the true meaning of world transformation processes, to represent new hypotheses for the development of global-regional social systems, to generate optimal security policy directions and strategies to guarantee regional security in the European space.

Keywords: *region, regionalism, national security, security environment, geopolitical transformations.*

Глобальні трансформаційні процеси, свідками яких ми стали на початку XXI ст., репрезентують образ просторової структури світу у вигляді макрорегіонального комплексу — своєрідної системи регіонів, пов'язаних економічними, політичними, військовими, ціннісними й культурно-історичними відносинами. Поява різних варіантів концепту міжнародно-регіональної реальності — незаперечне свідчення того, що макрорегіони дедалі більшою мірою визначають мегатренди сучасного світового розвитку. Сучасна геополітична динаміка характеризується наявністю синергетичного ефекту дії «жорстких» сил, який виникає на ґрунті їх самоорганізації, що фактично виключає можливість управління світовим розвитком з якогось єдиного центру. Наслідки та перспективи глобалізації все більше осмислюються крізь призму процесів регіоналізації та децентралізації, кардинально змінюючи ідеології міжнародного взаємозв'язку. Формування політичного простору під впливом інтеграції глобальних і локальних процесів обумовлює явища глокалізації та детериторіалізації, пов'язані з відмовою від універсальних геополітичних концепцій і перехід до глибинного аналізу просторових та регіональних чинників.

Глибина, а головне — небачені раніше темпи зрушень на всіх рівнях соціальної взаємодії, поставили під сумнів або взагалі зруйнували традиційні критерії факторів сили і влади, сформовані в період чітко вираженої біполярності. Відійшли в небуття теорії Першого, Другого і Третього світів, звичні моделі центр-периферійних відносин, постійно піддаються корекції ідеї суверенітету. Оскільки за сучасних умов про варіанти безпроблемної взаємодії на глобальних і регіональних рівнях можна лише мріяти, істотного коригування потребуватиме уся система наукового забезпечення регіональної аналітики та просторового розвитку, включно з моделюванням і прогнозуванням імовірних безпекових ризиків. Для багатьох держав все більше стає зрозумілим, що національна стратегія безпеки перестає відрізнятися від міжнародної¹.

Реалії життя свідчать про різке загострення конфліктності у відносинах між країнами та регіонами, посилення впливу на усталені безпекові детермінанти культурно-етнічних суперечностей та пов'язаних із ними геополітичних, національних та регіональних проблем. Джерела цих протиріч загальновідомі, і сподіватися на «діалог цивілізацій» у сучасних реаліях щонайменше наївно. Логіка виживання вимагає від кожної країни вироблення власних алгоритмів суспільної взаємодії, базованих на усвідомленні самоцінності своєї культури і способів самоорганізації. За будь-якого розвитку подій проблеми суверенітету, єдності, інтеграції мають лишатися пріоритетними засадами національної стратегії, адже очевидно, що за нових умов майбутнє країни вирішальною мірою залежить від стану суспільної свідомості. Росія й надалі в тій чи іншій формі чинитиме спротив намаганням України остаточно вийти з її сфери впливу й домагатиметься обмеження її правосуб'єктності на світовій арені. А отже, лише поступальний рух у напрямі зміцнення національної єдності може слугувати надійною гарантією збереження її суверенітету, відновлення територіальної цілісності та формування безпекового середовища.

Міжнародний порядок значною мірою базується на динамічній рівновазі між світовими регіональними полюсами, але ця рівновага постійно порушується глобальними проблемами та викликами. Регіоналізація й набуття певних автономних прав територіальними структурами стало закономірною тенденцією розвитку політичних стратегій майже усіх країн пострадянського простору. Ідеологія регіоналізму здатна мобілізувати локальні спільноти на збереження соціокультурних особливостей регіону, розвиток власного політичного та економічного потенціалу, актуалізацію регіональних інтересів у структурі загальнонаціональних цінностей. Чи зможе регіоналізація в сучасних умовах виявитися ефективнішою в пошуках балансу між локалізацією і глобалізацією? Чи зробили зміни, пов'язані з глобалізацією, світ комфортнішим та безпечнішим для людини? Відповіді на ці непрості питання відшукуються в контексті осмислення стратегій творення безпекового середовища, яке давало би людині стійкі та непорушні орієнтири й детермінанти цивілізаційного буття у тріаді «держава — нація — територія», а також у процесі пошуку нових моделей і концепцій глобально-регіональних вимірів безпеки з орієнтацією не стільки на територіально-географічне, скільки на інтерсуб'єктивне бачення простору.

Мета дослідження підпорядкована висвітленню поліваріативності та полісемантичності концептів «регіон» і «регіоналізм» у контексті осмислення проблем глобальної та регіональної безпеки, аналізу регіональних вимірів зміцнення національної безпеки в сучасній геополітичній ситуації, репрезентації просторових векторів оптимізації регіональних стра-

тегій розвитку. Помітне зростання місця й ролі теорії регіоналізації у політичних і наукових дискурсах пояснюється насамперед безпрецедентними темпами трансформації європейського політичного простору і труднощами, які в цьому процесі постійно виникають. Поява нових рівнів управління регіональними процесами та нових конфліктів потребує сталого теоретичного базису дослідження їхніх основоположних детермінант.

Показово, що вихід із складної ситуації фахівці пов'язують із розширенням регіонального контексту подолання конфліктів. В. Горбулін неодноразово звертав увагу на те, що для уникнення перспективи перетворення всього пострадянського простору на суцільну регіональну конфліктну зону конче потрібна його реорганізація². Сьогоднішні реалії актуалізують питання перегляду та суттєвого оновлення Державної стратегії регіонального розвитку України у зв'язку з новими обмеженнями, спричиненими війною та новими можливостями від набуття статусу кандидата на членство в ЄС. У контексті планування відновлення України та майбутнього розвитку регіонів пропонується виокремлення трьох макрорегіонів: Східного (*фронтиру*) — території/регіону вздовж кордону з РФ та РБ, де рівень загрози прямого військового вторгнення є найбільшим, і де має розміщуватися чимало військових об'єктів стримування ворога; Центрального (*опори*) — межових регіонів із фронтальною зоною, з помірним рівнем загрози військового вторгнення та Західного (*тилу*) — територій, розташованих найближче до країн ЄС із мінімальною загрозою прямого вторгнення з боку РФ. На думку фахівців, згідно з таким макрорегіональним поділом доцільно визначати найоптимальніші стратегії подальшого розвитку держави, планувати розміщення виробничих потужностей, систему розселення, переглядати транспортні коридори та логістику³.

Природно, що для реалізації таких масштабних завдань (як у зовнішньому, так і у внутрішньому вимірах) доведеться «задіяти» весь теоретичний потенціал сучасної регіоналістики, починаючи від традиційних теорій регіоналізму й завершуючи новітніми соціологічно-антропологічними підходами до співвідношення територіальних і ментальних кордонів. Необхідність нових підходів і нових оціночних критеріїв у науковому аналізі регіоналізації зумовлюється не в останню чергу вичерпаністю наявних аналітичних парадигм. Культурно-цивілізаційна поліфонія у сполученні з процесами децентралізації уже не піддається осмисленню в рамках традиційних, в основі своїй економіко-географічних координат. Оскільки світ уже ніколи не зможе повернутися на апробовані рейки минулого століття, соціополітична аналітика має базуватися на докорінно оновленому фундаменті.

Теорії просторового розвитку становлять саме той концептуальний каркас, який включає цілісну систему взаємопов'язаних принципів, ідей, методологій, що характеризують форми функціонування та напрями розвитку територій. За їхньою допомогою здійснюється пояснення й передбачення тенденцій, розробка моделей і механізмів просторового розвитку, репрезентація інструментів їхньої практичної реалізації. В умовах глобалізації теоретичні концепції набувають особливої ваги для формування наукової бази, що займається вивченням процесів регіоналізації, осмисленням нової ролі територій, виявленням основних чинників просторового розвитку та пошуку нових форм регіональної взаємодії. Поєднання «вертикальних» і «горизонтальних» векторів соціальних і політичних практик із концептуальними положеннями теорій просторового розвитку є запорукою сталої і функціональної глобально-регіональної динаміки.

У контексті розробки стратегій національної безпеки та алгоритмів формування безпекового середовища науковий потенціал спрямовується на визначення поточних та можливих викликів і небезпек, пошук шляхів реагування держави й суспільства на загрози та кризові ситуації. Увага зосереджується на можливостях запобігання конфліктам та механізмах управління ризиками в умовах швидких змін безпекового середовища на різних рівнях: державному, регіональному та місцевому. Як держава загалом, так і окремі регіони постійно перебувають у ситуаціях різноманітних ризиків, які можуть дестабілізувати сталий розвиток, або й кардинально змінити його. Кожному регіону властива своя специфіка безпекових ризиків унаслідок особливостей географічного положення, присутності історичних, культурних, політичних та економічних чинників регіонального розвитку.

Очевидно, що регіоналізація об'єктивно стала однією із провідних тенденцій сучасної глобалізації; потужні процеси світового розвитку відбуваються саме в регіональних, віддалених від глобальних центрів просторах. Однак неминуче постають суб'єктивні питання: коли виникає необхідність втручання держави в регіональні справи? Як правильно це втручання організувати, щоби не спровокувати обмеження свободи на місцях? Адже саме на місцевому рівні відбувається первинне реагування та локалізація загроз і кризових ситуацій. За таких умов класичні теорії регіоналізму втрачають значну частину своїх креативних якостей. Їм виявляється не під силу «враховувати всю повноту сучасних процесів регіоналізації і зрозуміти, в який саме спосіб вони соціально конструюються»⁴. Географи й економісти запропонували в цьому зв'язку три концепції, які, на їхній погляд, не лише пояснюють, але й спрямовують процес регіонального соціально-економічного розвитку. Перша — концепція сталого розвитку, що базується на геосистемному підході й орієн-

тується на максимальне збереження людського й ресурсного потенціалу. Друга — концепція еволюційно-циклічного розвитку — є по суті аналогом геополітичного підходу, орієнтованого на створення конкурентних переваг територій у соціально-економічному просторі. Третя — концепція стратегічної безпеки, яка передбачає узгодження короткострокових і перспективних цілей на основі геостратегічного підходу до проблем збереження життя й здоров'я населення⁵.

Багаторівневність та складність структуризації простору суттєво посилюється внаслідок виокремлення його різних рівнів: етнопростору, медіапростору, фінансового простору, технопростору та простору ідей⁶, проте це не стає перешкодою для формування інноваційного теоретико-методологічного інструментарію дослідження просторовості. Зрозуміло, що основні параметри концептуального оновлення повинні мати у своїй основі відхід від лінійності й однозначності. Запровадження в науковій дискурси поняття «фрактал» на означення частини, здатної повторювати контури цілого з певним коефіцієнтом подібності, відкрило шлях до представлення простору як такого, що має специфічну топологічну (мережеву) структуру. Підвищений рівень конфліктності в такій структурі виводиться з прискорення форм ціннісної скороминущості на основі зростання ролі віртуальних культурних феноменів — соціокодів, міфологем. Фрактальний дуалізм (дихотомія) онтологічних цінностей стимулюється невизначеними геополітичними орієнтаціями і значно ускладнюється в разі застосування сучасних маніпулятивних технологій⁷. У руслі таких підходів посилюється тенденція розгляду сучасного суспільства як суми дисипативних систем, що породжують на основі самоорганізації у часі і просторі безліч різних форм соціального буття. Внаслідок цього переосмислюються практично всі соціальні тенденції, а на міждисциплінарних стижах виникають нові форми наукового знання, що потребують вироблення сучасного понятійного інструментарію.

Інституалізація термінів, понять, категорій — справа надзвичайно відповідальна. Р. Козеллек, з іменем якого пов'язане заснування німецької школи «історії понять», розглядав цей напрям як методологічно самостійну частину соціально-історичних досліджень. Значення поняття, доводив він, «може являти собою змішування минулого досвіду, сучасної реальності й очікувань від майбутнього». Кожне з них живе своїм життям, наповнюється новими смислами, видозмінюється. Тому всі поняття відкриті для взаємовиключних інтерпретацій. Однак при цьому надзвичайно важливо мати ефективні засоби термінологічного контролю — з тим, щоб один і той самий зміст за можливості передавався універсальними лексемами⁸.

На наш погляд, найдоцільніше розглядати створювану в ключі переосмислення глобально-регіональної динаміки систему понять кризь при-

зму просторової парадигми соціогуманітаристики і застосовувати до її визначення термін «концепт». Лінгвісти розглядають концепт як уявлену конструкцію, яка вбирає в себе численні форми і є їхнім початком; таке широке трактування робить цю категорію застосовною в багатьох галузях знання. Концепт — частина і фундамент концептуальної системи, і саме це відрізняє його від загальнішої (і водночас вужчої за змістом) дефініції, що передається термінами «категорія», «поняття». Широке застосування понятійних структур робить можливим «класифікуюче пізнання». Поняття піддаються класифікації засобами звичайної формальної логіки, а характеристики концепту потребують глибшого, наукового аналізу⁹.

Операціонабельність кожного з понять залежить вирішальною мірою від того, чи не перейдені межі допустимої полізначності. Коли той самий термін використовується в різних значеннях, інколи ситуацію не рятують навіть розлогі пояснення. З іншого боку, процеси «трансловації» термінів із перенесенням з одного рівня на інший окремих нюансів відкривають майже необмежені можливості для розширення відповідних глосаріїв і глибшого проникнення в сутність означуваних явищ. Синтез різноманітних концептів і прийомів дозволяє створити багатовимірну шкалу для окреслення внутрішніх і зовнішніх параметрів, зв'язків та мереж, якостей та ієрархій, виокремити феноменальні та функціональні характеристики елементів та складових дослідницького об'єкта.

Добре, коли відправний термін, навколо якого вибудовується той чи інший тезаурусний ряд, чітко окреслений змістовно й достатньою мірою формалізований. А проте в соціогуманітарних науках таких термінів не так уже й багато. Значно частіше доводиться мати справу з розмитими, неусталеними термінами й використовувати їх у ролі дескрипторів — ключових понять. Так сталося з категорією «регіон», яка може мати кілька варіативних тлумачень. Походячи від латинського слова *regere* — правити, за своїм змістом цей термін має відповідати наявності певного обсягу суверенітету. Однак далеко не в усіх випадках застосування поняття саме такий зміст у нього закладається. Адже термін «регіон» може бути аналогом звичайної провінції, а може охоплювати і якусь між-континентальну цілісність. Проте саме на його основі вибудовуються основні параметри структурування простору і провідні політичні тренди нашого часу.

Оскільки регіон тісно корелює з простором влади й обмежує його рамками «внутрішнього кордону», то саме йому належить домінуюча роль у процесах оптимізації (чи, навпаки, розбалансування) територіально визначених суспільних відносин. З ним пов'язують складну соціально-політичну форму спонтанних або регульованих змін, що супроводять як інституційні, так і ідентифікаційні трансформації. Будь-які зміни терито-

ріальної організації, незалежно від того, ініціюються вони «згори» чи «знизу», фокусуються в регіоні. Невипадково ставлення до поняття «регіон» у Європі впродовж тривалого часу було настороженим, якщо не негативним: сторіччя тому у Франції й Італії у політичному регіоналізмі вбачалася загроза національній єдності. Ситуація докорінно змінилася у другій половині ХХ століття: з регіонами почали пов'язуватися не лише ідеї наближення апарату управління до громадян, але й ідеї європейської інтеграції.

Попри неймовірно широкий спектр практичного застосування, категорія «регіон» не відрізняється чіткими концептуальними рамками. У процесі її «огранювання» використовуються, зазвичай, доволі умовні критерії — від «географічної близькості» (*geographical proximity*) у А. Харрела¹⁰ до «регіональної консолідації» (*regioness*) у Б. Хеттне та Ф. Содербаума¹¹. Наголошують також на культурній однорідності та відчутті спільності. Очевидно, однак, що ці критерії застосовні до регіону такою ж мірою, як і до нації, держави, провінції тощо. Переосмислення змісту поняття «регіон» відбувається, починаючи з кінця 80-х рр. минулого століття, у напрямі визнання наявності регіонів, які уже не локалізовані у межах окремої держави. Якщо в Декларації конференції Ради Європи в Бордо (1978 р.) про регіон ішлося як про співтовариство людей, локалізоване в найбільших територіальних одиницях у рамках певної держави, то Європейська хартія регіоналізму, ухвалена Європейським парламентом десять років потому, вже визначала регіон як територію, що є явно окресленим логічним об'єктом із географічного погляду, а з соціокультурного погляду характеризується особливою ідентичністю, яку населення готове підтримувати й розвивати з метою сприяння культурному, економічному й соціальному розвитку¹². У сучасних баченнях регіону домінують або його аналіз у контексті власного життєвого простору зі специфічною територіальною ідентичністю, або його представлення у вигляді своєрідної мисленнєвої конструкції із певним набором відповідних критеріїв.

Шукати універсальне визначення поняття «регіон» навряд чи продуктивно: адже розпливчатість терміна, за К. Гарві, відбиває специфічні інтереси різних дисциплін та наукових шкіл. «Як елемент державного адміністрування регіон є предметом вивчення національної історії; як місто-регіон він входить до міської історії; як елемент культури він включений до політичної історії народів, що домагаються створення власної держави; як промисловий регіон — він частина економічної історії»¹³. Складність дослідження регіону полягає в тому, що він водночас виступає в ролі об'єкта (для спостереження чи впливу) і суб'єкта, що постає під час регіонального самовизначення. У новітніх концепціях

творення образу простору регіони навіть не «винаходяться», тобто не виникають у різних образно-географічних межах, а фактично «уявляються», виходячи з уже існуючого знаково-символічного матеріалу. На цьому ґрунті створюється метарівень, новий контекст осмислення простору й водночас — потужний імпульс, здатний трансформувати домінуючі регіональні й геополітичні уявлення.

Новий погляд на сучасну систему глобальної взаємодії репрезентується в існуванні тривірневої регіональної структури, що складається з суб-, мезо- й макрорегіонів, де базовим елементом стабільно виступає регіон. Регіональні лідери в цій системі позиціонуються як полюси глобального світу, регіональні підсистеми утворюють частини суміжних держав, регіональні системи являють собою макрорегіони, до яких входять кілька держав зі спільними кордонами. Варіативність регіональних просторів із домінуючими соціально-економічними та культурними проявами обумовлюють створення функціональних просторових систем із чітко окресленою локальною специфікою. Науковці реєструють у зв'язку з цим паралельні процеси формування світового комплексного регіонаознавства, з одного боку, й істотне ускладнення й диференціацію національних країнознавчих традицій, насамперед європейської, американської і китайської, що швидко набуває наукової ваги. Прикметною ознакою часу є криза західноцентризму в суспільних науках, яка супроводжується стрімким поширенням у науковому світі незахідних, орієнталістських у своїй основі, концепцій міжнародних відносин¹⁴.

Якщо говорити про споріднені поняття, що об'єднуються дескриптором «регіон», то як його підвиди можна розглядати терміни «регіоналізм», «регіоналізація», «регіонобудівництво», «регіоналістика», «регіональна політика», «регіональна ідентичність» і десятки інших. Коли йдеться про інтеграцію на рівні регіону, допустимим вважається паралельне застосування термінів «регіоналізм», «регіоналізація», «регіонобудівництво». Проте важливо мати і якісь критерії їх розмежування. Пропонують, зокрема, під регіоналізмом розуміти свідомо спрямовуваний «згори донизу» процес розвитку й поглиблення співробітництва між країнами, що належать до одного «великого» регіону (за умов наявності відповідних регіональних інститутів, концепції, ідеології). Якщо ж таких інституцій немає, а взаємодія відбувається переважно як інтеграція «знизу догори», правомірно називати цей процес регіоналізацією. Нарешті, термін регіонобудівництво може застосовуватися в усіх випадках, коли регіони починають виступати як активні політичні актори — або з власної ініціативи, або з ініціативи якогось центру. Зрозуміло, що чітке структурування, не кажучи вже про таксономізацію, понять на такій основі забезпечити неможливо. Критерії мають обиратися виразніші: за

предметом або сферою співробітництва, кількістю учасників (двостороння чи багатостороння інтеграція), ступенем інституалізації.

Сучасні оцінки регіоналізації у європейському вимірі неможливо зрозуміти поза дискурсивним контекстом. Невипадково доволі широкого резонансу набули концепції «винайдення» (*invention*) нових форм регіоналізму у вигляді «транснаціональної демократії», «розкріпачення територіальності», «субнаціонального рівня управління» тощо. Поняття «регіональна політика» в текстах Європейського Союзу дедалі частіше витісняється терміном «політика згуртування» (*cohesion policy*). Зазвичай у аналізі регіоналізму увага фокусується на дослідженні регіонального структурування простору з акцентом на активізації регіональних взаємодій на різних — внутрішньодержавних і міждержавних рівнях. Водночас акцент робиться і на позначуваних цим же терміном процесах децентралізації державного устрою, явищах політичного дроблення, сепаратистських рухах. При цьому постійно робиться наголос на зростаючому значенні локальності як неочікуваного наслідку глобалізаційних процесів. Поняттям «глокалізм» найчастіше позначається локалізований простір, кордони якого залежать від глибини і якості інтеграційних процесів¹⁵.

На суперечливу систематику регіоналізму як типу світосприйняття й соціальної поведінки звертає увагу Л. Нагорна. Оскільки саме поняття регіону постає у вигляді матриці, що потребує додаткових роз'яснень і уточнень, термін «регіоналізм» не може не бути багатозначним. Ним, зокрема, позначається й ідеологія регіональної політики, й політичний рух на регіональному рівні, й організаційна форма захисту інтересів периферійних територій. Хоч суперечливості у визначенні регіоналізму очевидні, «дедалі більше право на домінантне застосування виборює трактування регіоналізму як природного прагнення регіону до забезпечення власної самодостатності і розширення своїх прав — з відповідними вимогами до центральної влади щодо забезпечення балансу загальнодержавних і регіональних інтересів»¹⁶. Десятки різноманітних визначень регіоналізму, що пропонуються в рамках різних методологій і теоретичних підходів, розглядають його з погляду функціонального призначення (економічний, культурний, монетарний, безпековий), стратегічної спрямованості (наступальний, оборонний, регулятивний), ступеня інституційного оформлення (неформальний та інституційний), прив'язки до місцевості (північний, південний) тощо.

Внутрішньодержавний і наддержавний регіоналізм різняться настільки, що їх прийнято визначати як два різні типи, що мають різне походження й різну природу. Внутрішньодержавний регіоналізм якнайтісніше пов'язаний з етнічним чинником; йдеться про особливості співіснування різних етнічних спільнот чи субетнічних груп у межах однієї держави.

Однак головним у його появі вважають наявність специфіки в освоєнні певного природного середовища і створенні відповідного йому господарського укладу, чіткої спеціалізації регіону в рамках систем поділу праці, що історично склалася, а також особливостей соціонормативної культури. З регіоналізмом цього типу зазвичай пов'язуються надії на забезпечення здійснення децентралізації у такий спосіб, щоби вона сприяла оптимізації соціального розвитку територій і активізації систем місцевого самоврядування. Наддержавний регіоналізм здебільшого має політичне підґрунтя — це насамперед форма координації зусиль у формуванні нових рівнів піраміди міжнародних відносин. Особливого значення при цьому набуває проблема розширення політико-правового простору, здатного забезпечити ефективність нових форм співпраці.

Переосмислений на цій основі функціоналізм (неофункціоналізм) поставив під сумнів власну попередню тезу щодо можливості розділення політичної й економічної сфер регіоналізації. Політична домінанта в організації регіонального простору стала розглядатися як головний інструмент у подоланні розбіжностей та розв'язанні кризових ситуацій. На основі таких підходів набували чітких обрисів контури новітнього інституціоналізму, в якому каркасом для організації регіонального простору виступають сильні й ефективні міжнародні інститути¹⁷. У контексті істотного переосмислення усіх просторових парадигм регіоналізм поставав у зовсім нових модифікаціях — європейський на фундаменті пріоритету прав особи над правами й інтересами будь-якої спільноти, американський — на основі перетворення периферії на полюси високих технологій, східний — на ґрунті заперечення європоцентризму.

У рамках різних наукових шкіл регіоналізм репрезентується у доволі відмінних іпостасях; акценти робляться на «жорстких» або «м'яких» формах безпеки, яким він має сприяти. Найкатегоричніші у трактуваннях регіоналізму як небезпеки т.зв. «політичні реалісти». За їхнім баченням міжнародна система іманентно «анархічна», з гострим протистоянням геополітичних інтересів, а отже, наголос робиться на бар'єрних функціях кордонів і «жорстких» інструментах безпеки. На сильні й ефективні інститути для регіональної співпраці орієнтуються і т.зв. інституціоналісти. Школа досліджень миру мобільніша в пошуку факторів безпеки. Вона пропонує здебільшого «м'які», несилкові пріоритети в руслі інтенсифікації торгівлі й інвестицій; кордони тут постають як система забезпечення контактів. Школа конструктивізму наголошує на інтелектуальній складовій процесу регіоналізації. Розглядаючи регіоналізм як різновид соціальної рефлексії, конструктивісти зосереджуються на інструментах впливу на формування ідентичності й регіональної спільноти, особливо в пограничних ареалах. Відмінності між «жорсткими» й «м'якими» різнови-

дами регіоналізму на практиці вибудовуються переважно за спрямуванням векторів — згори вниз чи знизу вгору. Прибічники «жорсткого» регіоналізму виступають за формалізований характер відносин між діючими суб'єктами й посилення ролі державного регулювання. Прибічники «м'яких» підходів орієнтуються на стандарти «відкритої географії» та ініціативи «епістемологічних співтовариств», виступаючи за максимально децентралізовану (нерегульовану) регіональність.

Терміном «новий регіоналізм» спочатку позначалися європейські варіанти транскордонного співробітництва, але невдовзі це поняття набуло розширеного трактування. Методологічне розмежування «старого» й «нового» регіоналізму означало прагнення проаналізувати явище комплексно та системно, в рамках державних та міждержавних взаємодій міжнародних, субнаціональних і транснаціональних акторів. Йшлося про інтеграцію у сфері високої політики, яка у трактуванні Е. Хааса зводиться до діяльності «постнаціональних політичних співтовариств» і «політично мобілізованих суспільств»¹⁸. Регіональна єдність на цьому рівні формується за принципом «усвідомленої взаємозалежності», а новий регіоналізм розглядається як прояв економічної інтеграції у сполученні з протекціонізмом у міжнародних відносинах. Його фундаментом виступає економічна взаємодоповнюваність господарських одиниць, сумісність спільних цінностей, політична солідарність, культурний плюралізм.

Активізація досліджень проблем глобальної і національної безпеки надала потужного імпульсу для формування теоретико-методологічних основ соціології безпеки — галузевої соціології та соціологічної теорії середнього рівня, орієнтованої на теоретичні та емпіричні дослідження стану й динаміки безпекового простору. Її основним завданням було максимальне розуміння витоків можливих безпекових загроз і перешкод, що заважають їх вчасно мінімізувати. Основоположник всесвітньо відомої наукової школи, яка склалася в рамках Копенгагенського інституту досліджень миру Б. Бузан опублікував низку вартісних праць з обґрунтуванням понять сек'юритизація (*securitization*), регіональні комплекси безпеки (*regional security complex*), референтний об'єкт (*referent object*). Новизна цих підходів зумовлювалася насамперед вибудовою типологізації регіонів у системі міжнародної безпеки на основі принципів неореалізму та конструктивізму, базованих на переконанні «більшість загроз легше переміщуються на коротких дистанціях, аніж на довгих»¹⁹. Учений запропонував концепцію соціального конструювання реальності, в межах якої соціальний порядок, зокрема на міжнародному рівні, слід розуміти як конструкт, що дає можливість визначення критеріїв типологізації та класифікації соціальних систем. Піддаючи критиці теорії зіткнення цивілізацій С. Хантінгтона, науковці Копенгагенської школи висунули власну

теорію, згідно з якою безпеку варто аналізувати на регіональному рівні, адже всі проблеми міжнародної безпеки виникають на основі (інтер) регіональних конфліктів і не мають відношення до цивілізаційних розколів.

У контексті розвитку концепції регіональних комплексів безпеки Р. Таваресом була запропонована теорія кластерів регіонального миру й безпеки, увага в якій акцентується на тому, що для розуміння регіональної динаміки й побудови миру та безпеки необхідно повністю проаналізувати внутрішні механізми взаємодії у кожному конкретному регіоні. Згідно з баченням Р. Тавареса, регіональний кластер включає шість ключових елементів: агенти миру й безпеки (актори, здатні забезпечити трансформацію небезпечного середовища в безпечне); інструменти для побудови миру (ініціативи, політика, методи і процеси управління загрозами); модель безпеки (аналогічна моделі Б. Бузана); конфліктна модель (з високою інтенсивністю і тривалістю конфлікту); позитивна модель миру (економічний добробут та особистісна самореалізація); рівень регіональної інтеграції (плюралістична система регіональних інститутів безпеки). Варіативність кластерів миру й безпеки можна представити у вигляді регіональної фрагментації, регіональної коаліції, регіонального співтовариства та регіонального державного устрою²⁰.

Зазначаючи, що концентрація уваги на процесах сек'юритизації, дієвість яких у просторі регіональних комплексів є недостатньо доведеною, Р. Таварес обґрунтував доцільність вивчення взаємних змін між компонентами регіонального миру й безпеки, які «дозволять створити всеосяжнішу картину того, що відбувається, і спрогнозувати майбутнє», та запропонував класифікацію регіонів, виокремлюючи регіони небезпеки-насильства й регіони миру-безпеки. Фокусуючи увагу на процесі появи того чи іншого типу регіонів, причинах формування тієї чи іншої інтегративної моделі, Р. Таварес репрезентує модель структурування світу за допомогою регіональних кластерів і наголошує на необхідності уважного осмислення геополітичних процесів та суспільних взаємозв'язків усередині їхніх мирних та безпекових конфігурацій²¹.

Сама класифікація суспільств із виразними регіональними особливостями зазнає помітних трансформацій. Донедавна виразно конкурували між собою терміни «багатоскладове суспільство» (*plural society*) та «розділене суспільство» (*divided society*). Перший термін, запроваджений ще у 1977 р. А. Лейпхартом, базувався на виявленні «сегментарних відмінностей» і пропозиціях щодо їх мінімізації²². Проте в англійському варіанті "plural society" розглядався як ознака ліберальної демократії і асоціювався з політичним плюралізмом у найширшому сенсі, що робило ідею А. Лейпхарта недостатньо конкретизованою. Поняття "divided

society" теж було не в усьому задовільним, оскільки стосувалося переважно етнічних відмінностей і трактувалося у примордіалістському дусі. Поступово на зміну цим двом поняттям приходять третє — фрагментоване суспільство (*fragmented society*). Цей термін, запроваджений Дж. Пауеллом²³, на сьогодні уявляється найбільш придатним для характеристики територіального устрою держави, компетенцій влади і співвідношення індивідуальних і групових прав.

Реалії XXI століття надали життєвого імпульсу й зовсім новій категорії — регіональна територіалізація, якою позначають практику поділу світу на регіони в суспільних уявленнях. Штучність цих уявлень і їхня варіативність тепер уже не стає на заваді використанню подібної термінології у сучасній геополітиці й геокультурі. Акцентування впливу територіальності на формування регіональних ідентичностей відштовхується від напрацювань М. Кітінга. Він визначає територію як найважливішу властивість політичного й соціального життя, яка задає рамки політики й соціальної взаємодії, підтримує систему влади на різних рівнях, виступає основою політичної мобілізації, оскільки «вона становить основу ідентичності, пропонуючи символи, простори й міфи для колективних уявлень і солідарності». З великим подивом звертав увагу вчений на явно недостатню увагу до території у соціальних науках. Можливо, розмірковував він, тут спрацьовує самоочевидність всюдисущості території, яку просто не прийнято брати до уваги. М. Кітінг задався метою довести, що теорії «занепаду території» далекі від істини, і зробив це блискуче, показавши, що насправді «спостерігається не кінець територіальної політики, а перебудова її структури й відродження в нових і дієвих формах». Територія завжди повертається, пояснював він, бо вона тісно пов'язана з ідентичністю й політикою, ба більше, територія — це всюдисущий фактор, який структурує всі інші; її вплив дає результат, що перевищує суму своїх складових. Важливо лише бачити в території не одну з незалежних змінних величин, а опосередкований чинник, який зумовлює співіснування в суспільному житті класових, релігійних та інших структурних чинників і наділяє їх певним смислом²⁴.

Організація територіальних взаємодій під безпосереднім впливом макроструктур світового порядку репрезентується як «глобальна інституалізація» та проявляється у вигляді двох актуалізованих форм: універсальної центр-периферійної матриці та сучасної реальності неоглобалізму. Особливо це стосується проявів політичного регіоналізму, коли виникає спокуса зобразити його як елемент політичного торгу між центральними й регіональними елітами. Однак процес глобального інституційного руху об'єктивно позначений природним виникненням поряд із державними органами регіональних децентралізаційних осередків. У пев-

них різновидах регіоналізму і справді можна за бажання відшукати результат міжелітних оборудок або ж рудименти антицентрових, провінціалістських орієнтацій. Продуктивніше розглядати регіоналізм як універсальний інструмент формування регіональної ідентичності не на фундаменті конфронтації, а на базі усвідомлення як спільних загальнодержавних, так і місцевих інтересів.

Саме таке бачення регіоналізму запропонував Е. Харрел. У його трактуванні регіоналізм — це природний, органічний принцип територіальної організації економічних, соціальних, політичних і культурних процесів. У такому новому контексті його найпродуктивніше аналізувати в категоріях соціальної згуртованості етнічних, расових і мовних груп, що живуть разом; економічної взаємодоповнюваності тих господарських і промислових одиниць, які працюють на цій території; сумісності спільних цінностей, пов'язаних із культурою, релігією, історичними традиціями; політичної солідарності²⁵. Оскільки регіоналізм, присутній у всіх типах сучасних суспільств, націлений на практичну репрезентацію можливостей, що випливають із їхнього природного територіального поділу, його доцільно розглядати як сприятливий чинник для раціонального використання ресурсів і організації влади.

У традиційному політичному регіоналізмі розрізняють існування двох течій — ідеалістичну і прагматичну. Ідеалістична здебільшого набувала форми етнорегіоналізму, бо в її основу було закладено орієнтацію на етнічну, мовно-культурну, релігійну специфічність. Прагматична виходила з пріоритетів економічної доцільності і пріоритетності регіональних рівнів управління перед іншими. Із певною мірою спрощення М. Кітінг виділяв шість типів регіоналізму. Консервативний регіоналізм найтісніше пов'язаний із місцевими традиціями і здатен опиратися модернізації. «Буржуазний» регіоналізм у індустріальних і економічно розвинутих регіонах, навпаки, протистоїть архаїці і виражає устремління регіональних технократів. На лівому фланзі перебуває прогресивний регіоналізм, який використовує гасла прогресу, демократії, реформування держави на засадах децентралізації. «Новий регіоналізм», пов'язаний із лібертаріанськими «новими лівими» та екологічними рухами, узяв на озброєння вимоги національно-визвольних рухів у «третьому світі». У цю регіоналістську течію вливалися й соціал-демократичні рухи, які орієнтувалися на нові можливості, надані місцевим і регіональним органам влади. Правий популістський регіоналізм експлуатує ідею перерозподілу бюджетних коштів, аж до висування гасел федералізації, використовує антиіммігрантську риторику. Націоналістична версія регіоналізму здатна жити сепаратистські настрої²⁶.

Регіоналізм як суспільне явище не піддається однозначним оціночним тлумаченням, цей процес у своїй основі є нестабільним і непередбачу-

ваним, адже стимулюється різними, часто конкуруючими, факторами й підтримується різними політичними силами. Тому навряд чи продуктивно серед безлічі відмінних теорій регіоналізму шукати «єдино правильну». Поняттям «регіоналізм» охоплюється найширший спектр процесів і явищ, які не вкладаються в одну схему чи модель; кількість закладених у ньому «позитивів» і «негативів» приблизно однакова. Ускладнили палітру регіоналізму істотні відмінності між його «старими» й «новими» різновидами. «Старий» регіоналізм, що виник за умов біполярності, формувався значною мірою «згори», під контролем двох конкуруючих наддержав. Що ж до «нового регіоналізму», то він розвивається як сучасна версія багатополярності й тяжіє до відкритості. Крім суверенних держав у ролі політичних гравців тут виступають недержавні та субнаціональні актори²⁷. Ситуація ще більше ускладнюється з появою міжнародних регіонів і регіональних систем та широкого застосування поняття «регіональна держава».

Проте в умовах зростання економічних і комунікативних зв'язків, яке супроводжувалося не лише розширенням сфери контактів, але й появою нових конфліктів, регіоналізм виявився досить вдалим пояснювальним конструктом, складним і далеко не однозначним суспільним феноменом, здатним водночас структурувати економічний, політичний, культурний простір і обумовлювати появу ризиків його фрагментації. Регіоналізм став універсальною політичною доктриною, ідеологією й моделлю взаємодії, системою міфологізованих образів. Він здатен виступати в ролі стабілізатора розхитаної системи міждержавних і внутрішньодержавних відносин і в іпостасі інструмента підриву вже досягнутої єдності. Він багатолікий тією мірою, якою множинність структур та рівнів управління накладається на розмаїття ідентичностей і багатоваріантність поведінкових стереотипів.

Отже, регіоналізація глобального простору дедалі більше сприймається як загальна тенденція світового розвитку, що охоплює різні ракурси суспільного життя й набуває різних організаційних форм. Її політичним стимулом може бути необхідність зміцнення геополітичних інтересів («імперська» версія), мінімізації впливу конкуруючої держави (версія «балансу сил»), створення системи колективного захисту чи регіональних комплексів безпеки (версія «гегемоністської стабільності»). У внутрішньодержавному вимірі регіоналізація може виступати як регулятор збалансованості регіональних інтересів, а може відбивати й сепаратистські устремління. Така багатоаспектність не повинна, однак, позначатися на зменшенні наукового інтересу до проявів регіоналізму; навпаки, вона має його стимулювати, адже деструктивного спрямування вони набувають саме там, де їхня природа осмислена недостатньо.

Еволюція теорій регіоналізації у сучасному світі є переконливим свідченням того, що зміни в когнітивній сфері здатні відбуватися під впливом радикальної динаміки соціальних процесів. Траєкторія глобалізації відкинула ідею прямолінійного прогресу, похитнувши водночас традиційні уявлення про центр і периферію. Трансформація простору в наш час відбувається навколо кордонів, і це зміщує фокус дослідження регіональних проблем у пограничний та безпековий простір. Регіональний фактор (поряд із національним і глобальним) набуває ознак одного з основних вимірів формування стабільної соціально-політичної системи, забезпечення ефективного функціонування регіональних інститутів та відповідних механізмів, що дають можливість створити «пояс безпеки» навколо держави.

Необхідність усвідомлення місця та ролі регіональних цінностей у житті суспільства є нагальною потребою сучасності, адже основний конфлікт людського буття перебуває не стільки в дихотомії добра і зла, скільки у площині конфлікту пріоритетів. Карколомність трансформаційних змін, зростання соціальної напруженості та конфліктності дедалі більше знаходять свій прояв на територіальному рівні. Досить часто відсутність національної єдності суспільства є наслідком наявності суперечливих тлумачень і діаметрально протилежних уявлень щодо загальнонаціональних і регіональних цінностей. Перехідні періоди в житті соціальних систем не бувають лінійні, розвиток у формі якісних трансформацій відбувається шляхом заперечення раніше сформованих структур та зв'язків, загострення протиріч та втрачання стійкості. Лише базуючись на комплексному підході та враховуючи всю сукупність проблем глобальної динаміки, можливо ефективно розробляти та впроваджувати стратегії національного та регіонального просторового розвитку. І головне — усвідомлювати, що кризові явища завжди мають чітко виражений просторовий аспект та потребують територіально диференційованих дій для їх подолання. Системний моніторинг проблемних територій, де проявляються негативні явища соціально-політичного чи іншого характеру, забезпечить цілеспрямований вплив на гармонізацію просторової світобудови, дасть можливість визначати стратегічні цілі національної та регіональної політики, репрезентувати механізми їх досягнення, суттєво підвищити рівень національної безпеки та стійкості держави.

---

¹ Held D., McGrew A. The end of the old order? Globalization and the prospects for world order. *Review of international studies*. 1998. Vol. 24. No. 4. P. 219–245.

² Горбулін В. Чи є життя після Мінська. *Дзеркало тижня*. 2016. 12 лютого.

³ Ткачук А., Третяк Ю. Відновлення України. Регіональний аспект. *Дзеркало тижня*. 2022. 10 червня.

⁴ Schulz M., Söderbaum F., Öjendal J. Introduction: a framework for understanding regionalization. *Regionalization in a globalizing world: a comparative perspective on forms, actors and process*. London–New York, 2001. P. 5.

⁵ Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Київ: Інститут географії НАН України, 2009. С. 57.

⁶ Appadurai A. *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota press, 1996. 229 p.

⁷ Соловйов С.Г. Фрактальна природа стратегічних комунікацій. *Технології державного управління*. 2019. № 1. С. 33–40.

⁸ Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. Київ: Дух і Літера, 2006. С. 315–345.

⁹ Ясіновська О. Про межі термінів поняття і концепт у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 30. Львів, 2003. С. 257–268.

¹⁰ Hurrell A. The regional dimension in international relation theory. *Global politics of regionalism: theory and practice*. London, 2005. P. 253.

¹¹ Hettne B., Söderbaum F. Theorizing the rise of regioness. *Politicon*. 2006. Vol. 33. No. 1. P. 457–474.

¹² Community charter of regionalism. Official journal of the European communities. Brussel, 1988. P. 296–301.

¹³ Harvie Ch. *The rise of regional Europe*. London: Routledge, 1993. P. 5.

¹⁴ International systems in world history: remaking the study of international relations. Ed. by B. Buzan, R. Little. Oxford: Oxford university press, 2000. 472 p.

¹⁵ Vazques-Barquero A., Rodrigues-Cohard J.C. Local development in a global world: Challenges and opportunities. *Regional Science. Policy and Practice*. 2019. Vol. 11. No. 6. P. 885–897.

¹⁶ Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 28–30.

¹⁷ Pierson P. The path to European integration. *Comparative political studies*. 1996. Vol. 23. No. 2. P. 123–163.

¹⁸ Haas E. *The Uniting Europe: political, social and economic forces. 1950–1957*. Stanford: University Press, 2004. P. XI.

¹⁹ Buzan B., Waever O. *Regions and powers: the structure of international security*. New York, 2003. P. 17.

²⁰ Tavares R. Understanding regional peace and security: a framework for analysis. *Contemporary politics*. 2008. Vol. 14. No. 2. P. 107–127.

²¹ Tavares R. Regional clustering of peace and security. *Global change, peace and security*. 2009. Vol. 21. No. 2. P. 153–164.

²² Lijphart A. *Democracy in plural societies: A comparative exploration*. Yale: Yale University press, 1977. 260 p.

²³ Powell G. *Social fragmentation and political hostility: An Austrian case study*. Stanford: Stanford University press, 1970. 207 p.

²⁴ Keating M. *The new regionalism in Western Europe. Territorial restructuring and political change*. Edwar Elgar Publishing, 1998. P. 67–75.

²⁵ Hurrell A. Explaining in resurgence of regionalism in world politics. *Review of International Studies*. Vol. 21. No. 4. 1995. P. 331–358.

²⁶ Keating M. Regions with regionalism? The rescaling of interest groups in six European states. *European journal of political research*. 2014. Vol. 53. No. 4. P. 840–857.

²⁷ Hettne B. Beyond the "New regionalism". *New Political Economy*. 2005. Vol. 10. No. 4. P. 543–571.

REFERENCES

1. Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota press [in English].
2. Buzan, B., & Little, R. (ed.). (2000). *International systems in world history: remaking the study of international relations*. Oxford: Oxford university press [in English].
3. Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and powers: the structure of international security*. New York [in English].
4. Community charter of regionalism. (1988). *Official journal of the European communities*. pp. 296–301. Brussel [in English].
5. Haas, E. (2004). *The Uniting Europe: political, social and economic forces. 1950–1957*. Stanford: University Press [in English].
6. Harvie, Ch. (1993). *The rise of regional Europe*. London: Routledge [in English].
7. Held, D., & McGrew, A. (1998). The end of the old order? Globalization and the prospects for world order. *Review of international studies*, 24, 4, 219–245 [in English].
8. Hettne, B. (2005). Beyond the New regionalism. *New Political Economy*, 10, 4, 543–571 [in English].
9. Hettne, B., & Söderbaum, F. (2006). Theorizing the rise of regioness. *Politicon*, 33, 1, 457–474 [in English].
10. Horbulin, V. (2016). Chy ye zhyttya pislya Mins'ka. *Dzerkalo tyzhnya*. 12 lyutoho [in Ukrainian].
11. Hukalova, I.V. (2009). *Yakist' zhyttya naselemya Ukrayiny: suspil'no-heohrafichna kontseptualizatsiya*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Hurrel, A. (1995). Explaining in resurgence of regionalism in world politics. *Review of International Studies*, 21, 4, 331–358 [in English].
13. Hurrel, A. (2005). The regional dimension in international relation theory. *Global politics of regionalism: theory and practice*. London [in English].
14. Keating, M. (2014). Regions with regionalism? The rescaling of interest groups in six European states. *European journal of political research*, 53, 4, 840–857 [in English].
15. Keating, M. (1998). *The new regionalism in Western Europe. Territorial restructuring and political change*. Edwar Elgar Publishing [in English].
16. Kozellek, R. (2006). *Chasovi plasty. Doslidzhennya z teorii istoriyi*. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].
17. Lijphart, A. (1997). *Democracy in plural societies: A comparative exploration*. Yale: Yale University press [in English].
18. Nahorna, L. (2008). *Rehional'na identychnist': ukrayins'kyi kontekst*. Kyiv [in Ukrainian].
19. Pierson, P. (1996). The path to European integration. *Comparative political studies*, 23, 2, 123–163 [in English].
20. Powell, G. (2010). *Social fragmentation and political hostility: An Austrian case study*. Stanford: Stanford University press [in English].
21. Schulz, M., Söderbaum, F., & Öjendal, J. (2001). Introduction: a framework for understanding regionalization. *Regionalization in a globalizing world: a comparative perspective on forms, actors and process*. London–New York [in English].
22. Solovyov, S.H. (2019). Fraktal'na pryroda stratehichnykh komunikatsiy. *Tekhnolohiyi derzhavnoho upravlinnya*, 1, 33–40 [in Ukrainian].

23. Tavares, R. (2008). Understanding regional peace and security: a framework for analysis. *Contemporary politics*, 14, 2, 107–127 [in English].
24. Tavares, R. (2009). Regional clustering of peace and security. *Global change, peace and security*, 21, 2, 153–164 [in English].
25. Tkachuk, A., & Tretyak, Yu. (2022). Vidnovlennya Ukrainy. Rehional'nyy aspekt. *Dzerkalo tyzhnya*. 10 chervnya [in Ukrainian].
26. Vazques-Barquero, A., & Rodrigues-Cohard, J.C. (2019). Local development in a global world: Challenges and opportunities. *Regional Science. Policy and Practice*, 11, 6, 885–897 [in English].
27. Yasinovs'ka, O. (2003). Pro mezhi terminiv ponyattya i kontsept u suchasniy kohnityvniy linhvistytsi. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filolohichna*, 30, 257–268 [in Ukrainian].